

індивідуалізму та егоїзму. Крім того, діяльність профспілок сприяє утвердженню гідності людини, яка працює за наймом, самооцінки особистості найманого працівника.

Ще одним напрямом є участь профспілок в утвердженні й вдосконаленні системи соціального партнерства, яке допомагає стабілізувати і зміцнити громадянське суспільство. Громадянське суспільство передбачає систему конструктивного співробітництва різних соціальних груп та об'єднань, яка цивілізує соціальні конфлікти та вводить їх розв'язання в правове поле. Саме тому разом із підприємцями, у протиставленні з ними або у згоді, профспілки поступово формують основу майбутнього громадянського суспільства. Система соціального партнерства покликана стати основою узгодження інтересів індивідуальних членів громадянського суспільства. Це є інструмент конструктивного перетворення, узгодження інтересів, мінімізація соціально-трудової конфліктності.

Нова якість соціальних відносин, побудованих на принципі соціального партнерства, суттєво змінить моральний клімат громадянського суспільства. У такому суспільстві знизиться рівень ненависті, страху, підозрілості та озлобленості, і, як наслідок, зросте можливість швидше і повніше забезпечити протилежні інтереси.

Зростає також участь профспілок у процесах самоврядування, що служить передумовою подальшого динамічного розвитку громадянського суспільства. Самоврядна практика профспілок отримала концептуальне оформлення у тезі про промислове громадянство, яке з'явилося вслід за соціальним громадянством.

Підсумовуючи, робимо висновок, що підприємець серед усіх учасників суспільних відносин виділяється особливим правовим статусом, що надає йому можливість здійснювати значний вплив на суспільство, в тому

числі через інститути громадянського суспільства. Основу таких інститутів становлять, з одного боку, союзи підприємців, а з іншого — профспілки.

Формуванню цивілізованих механізмів впливу громадянських інститутів на рішення влади й узгодження інтересів сприятиме детальна розробка процедури врахування думки представників громадянського суспільства під час розробки та прийняття нормативних актів та рішень органів місцевого самоврядування, які можуть вплинути на права та інтереси підприємців. Для цього влада повинна брати на себе зобов'язання використати результати громадських слухань у нормотворчій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Цивільний кодекс України* від 16.01.03 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. — № 40—44. — Ст. 356.
2. *Братусь С. Н.* Суб'єкти громадянського права. Курс советського громадянського права. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1950. – 77 с.
3. *Загальна декларація прав людини* від 10 грудня 1948 р. // Права людини і професійні стандарти для працівників правоохоронних органів в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002.
4. *Господарський кодекс України* від 16.01.03 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. — № 18—22. – Ст. 144.
5. *Жаліло Я.* Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика. Монографія — К.: НІСД, 2003. — 368 с. // [Електронний ресурс] . — Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-1498.html>.
6. *Реформи будуть успішними лише в разі підтримки громадянського суспільства* // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.uspp.org.ua/articles/144.golos-ukrainire-formi-budut-uspishnimi-lishe-v-razi-pidtrimki-gromadyanskogo-suspilstva.htm.

The article deals the concept of an individual entrepreneur and features of its legal status is determined by those entities that are business as well as by identifying trends and relationships between state, employers and civil society.

В статье рассматривается понятие физического лица – предпринимателя, особенности его правового положения, определяются юридические лица, являющиеся предпринимательскими, а также направления взаимных отношений между государством, предпринимателями и институтами гражданского общества.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Безух О. В.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу правових проблем підприємництва НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті відображено авторський погляд на правове регулювання природних монополій в Україні. На підставі аналізу норм законодавства та сучасних ринкових відносин визначено штучність поняття природних монополій та невідповідність змісту відносин, що підлягають регулюванню, тим завданням, які визначені законом.

Ключові слова: господарське право, господарські відносини, економічна конкуренція, природна монополія.

Розглядаючи економічну конкуренцію як правовідносини, необхідно визначити механізми, за допомогою яких фактичні відносини, що складаються на ринку в системі залежних, пов'язаних технологічними ланцюгами ринків, перетворюються в правові, і яким чином норми права впливають, змінюють фактичні відносини у сфері економічної конкуренції і монополій.

Як не парадоксально, саме існування природних монополій, штучно закріплених державою, підкреслює необхідність конкуренції та переваги свободи підприємницької діяльності.

За таких умов правові норми щодо природних монополій впливають на загальний стан та необхідність економічної конкуренції та є невід'ємною частиною конкурентного права.

Цікавими з цього приводу є дослідження взаємозалежності та взаємовпливу економічної конкуренції та монополій, останньою формою якої є природні монополії.

Проблемам природних монополій приділяли увагу В. І. Єременко, К. Ю. Готьєв, З. В. Борисенко, Л. В. Андреева, В. Г. Сагір. Проте ці проблеми розглядалися без досліджень взаємозв'язку із процесом конкуренції.

За визначенням К. Ю. Тотьєва, законодавство в сфері природних монополій є антиподом антимонопольного законодавства. Загальноприйнято вважати, що природні монополії існують у тих сферах економіки, де задоволення попиту є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва, а товари, що виробляються природними монополіями, не можуть бути замінені в споживанні іншими товарами, у зв'язку з чим попит на ринку не залежить від зміни цін. Саме з такої точки зору виключення конкуренції буде сприяти задоволенню потреб споживачів. Тому у ст. 1 Закону України «Про природні монополії» природна монополія визначена як стан товарного ринку.

З. М. Борисенко вважає, що природна монополія – це особливий стан ринків, які мають дві характерні ознаки. Перша ознака пов'язана з технологією виробництва і транспортування товарів, друга – з особливостями попиту. Через мережеву організацію основних засобів та їх високу капіталомісткість ефект масштабу виробництва у цих сферах настільки великий, що одна фірма може забезпечувати ринок, маючи при цьому нижчі витрати, ніж якби тут працювало кілька конкуруючих фірм. Продукція природних монополій задовольняє життєво необхідні потреби населення і підприємців. Вона, як правило, не може бути замінена товарами інших галузей економіки. Водночас тільки частина видів господарської діяльності, що здійснюються у таких галузях як газова промисловість, електроенергетика, залізничний транспорт і зв'язок, насправді належить до природної монополії. Деякі види господарської діяльності в цих сферах потенційно можуть ефективно функціонувати і в умовах конкуренції [1].

Разом з тим, як зазначає Л. В. Андреева, поняття природної монополії ґрунтується не на об'єктивному критерії віднесення стану ринку до монопольного, а на економічних критеріях надання окремих видів послуг, їх ефективності, тому природну монополію можна розглядати як дуже умовне поняття [2].

На користь думки Л. В. Андреевої свідчить сумнівний висновок, що продукція природних монополій, як правило, не може бути замінена товарами інших галузей економіки. Останні події в Україні стосовно поставок природного газу свідчать навпаки, що технологічно будь-яких перешкод в цьому немає. Приклад Західної Європи щодо відмови від природного газу та перехід на альтернативні джерела енергії та сировини про це підтверджує.

Питання необхідності регулювання діяльності так званих природних монополій виникають в завданні та процесі здійснення їх перетворень та сприянні цьому процесу з боку держави із застосуванням правових та економічних засобів. Як слушно зазначила Р. О. Халфіна, при визначенні правовідносин важливо бачити їх зв'язок не лише із нормою права, а й з державою [3]. Враховуючи, що поняття «природна монополія» не живається у розвинутих ринкових економіках, можна зробити припущення про штучний характер поняття «природна монополія» у пострадянських економіках та спробу консервації застарілих суспільних відносин.

З точки зору економічної теорії монополіст може зіштовхуватися з конкуренцією близьких заміників. У зв'язку з цим Е. Чемберлін проголосив фактичну універсальність ринкових ситуацій, в яких одночасно існують як монополістичні, так і конкурентні аспекти. Саме ця логіка призводить до відмови від поняття чистої монополії як реального ринкового прикладу [4].

На користь такого положення свідчить те, що перелік сфер діяльності природних монополій постійно змінюється і доповнюється, оскільки певні види діяльності природних монополій є потенційно конкурентоспроможними, а з проведенням економічних реформ або унаслідок інноваційного розвитку здійснюється виділення із природно-монопольних видів конкурентних видів діяльності.

Саме поняття монополії пов'язано не з технологією та попитом споживачів, які є її складовими частками, а з пануючим (домінуючим) станом суб'єкта господарювання на певному ринку внаслідок особливих повноважень, прав або привілей при здійсненні певних видів підприємницької діяльності.

Монополії можуть виникати:

1) унаслідок безпосереднього впливу держави шляхом визнання або визначення певних сфер господарської діяльності монополіями з метою захисту інтересів держави і суспільства як з економічної, так і соціальної точок зору (наприклад, встановлення державної монополії на трубопровідний транспорт);

2) унаслідок самостійних дій суб'єктів господарювання, які приводять до перемоги у конкурентній боротьбі, зокрема:

– здійснення економічної концентрації суб'єктами підприємницької діяльності;

– наявністю більш ефективних форм організації та здійснення підприємницької діяльності;

3) унаслідок володіння виключними правами на результати інтелектуальної діяльності, які забезпечують перемогу у конкурентній боротьбі, та відсутність інших конкурентів на певному ринку.

Таким чином, досягнення стану природної монополії, коли на певному ринку буде тільки один продавець, теоретично можливе кількома шляхами.

В Україні визначальним для стану природної монополії є не технологічні особливості, а воля держави, оскільки держава у ст. 5 Закону України «Про природні монополії» визначила у вольовому порядку сфери природних монополій, зокрема:

– транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами;

– транспортування природного і нафтового газу трубопроводами та його розподіл;

– зберігання природного газу в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності із зберігання природного газу (ліцензійними умовами); транспортування інших речовин трубопровідним транспортом;

– передачі та розподілу електричної енергії;

– користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування;

– управління повітряним рухом;

– централізованого водопостачання та водовідведення;

– транспортування теплової енергії;

– спеціалізованих послуг транспортних терміналів, портів, аеропортів за переліком, який визначається Кабінетом Міністрів України.

У ст. 7 Закону України «Про природні монополії» держава встановила обмеження доступу до вищезазначених ринків шляхом ліцензування суб'єктів природних монополій у сферах, визначених у ст. 5 цього Закону, а також діяльності суб'єктів господарювання на суміжних ринках. Це свідчить не про природні умови виникнення природних монополій, а про конкретні дії держави щодо захисту природних монопо-

лій від конкуренції з боку інших суб'єктів господарювання, що не є суб'єктами даних монополій, тобто про антиконкурентні дії, як прояв державної економічної політики.

Певним підтвердженням такого висновку є аналіз змісту Закону України «Про природні монополії». Відповідно до ст. 8 зазначеного Закону предметом державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій є:

- ціни (тарифи) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;
- доступ споживачів до товарів, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;
- інші умови здійснення підприємницької діяльності у випадках, передбачених законодавством.

Необхідно зазначити, що особливості здійснення підприємницької діяльності в окремих сферах визначаються іншими законами, зокрема, Повітряним кодексом України, Кодексом торговельного мореплавства України, законами України «Про транспорт», «Про трубопровідний транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про електроенергетику», «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг» та іншими.

Варто зазначити, що переважну кількість згаданих законів, наприклад, законів України «Про транспорт», «Про трубопровідний транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про електроенергетику», прийнято в Україні в 1994 – 1996 рр., коли Україна про ринкові відносини лише мріяла. З того часу держава майже нічого не зробила щодо запуску ринкових механізмів у цих сферах. Зазначені закони фактично встановлюють законодавчі бар'єри щодо доступу на ринок інших суб'єктів господарювання та консервують старі відносини радянського типу.

За визначенням Л. В. Андрєєвої, загальними положеннями, якими слід керуватися при правовому регулюванні діяльності суб'єктів природних монополій в різних сферах, можуть бути: забезпечення недискримінаційного доступу до послуг, що надаються суб'єктами природних монополій; сприяння економічно виправданому переходу сфер природних монополій у стан конкурентного ринку; розмежування природно-монопольних і конкурентних видів діяльності та їх роздільний облік; забезпечення безпеки і якості послуг, що надаються; розкриття інформації про послуги, що надаються; встановлення економічно обґрунтованих тарифів на послуги; державна підтримка збиткових послуг [5].

Проте запропоновані заходи нічого спільного із підвищенням ефективності господарської діяльності не мають. Враховуючи, що у сферах господарської діяльності природних монополій найбільше значення має вирішення проблем недискримінаційного доступу, тарифного регулювання, важко визначити, наскільки це сприяє підвищенню ефективності господарської діяльності, скоріше навпаки, природні монополії гальмують економічний розвиток.

Вивчаючи стан монополізму української економіки, заступник Антимонопольного комітету України З. М. Борисенко дійшла висновку, що наймонополізованішими є ринки, які мають високі бар'єри для входження через значну капіталомісткість, обмеженість ресурсів, а також адміністративні бар'єри. Це, зокрема, ринки природних монополій, комунальних послуг, машинобудування, металургії, хімічної та нафтохімічної промисловості. У ряді випадків обмеження конкуренції пов'язане із збереженням неринкових організаційних структур та розподільних систем. Якщо

раніше високий рівень монополізму визначався наявністю монопольних структур у виробничій сфері, то тепер вони швидко створюються у сфері реалізації та сфері надання державних послуг. Трейдери скуповують за безцінь та перепродають по значно вищій ціні сільгосппродукти, вугілля тощо. Особливо насторожує, на думку З. М. Борисенко, різке збільшення ринків послуг, пов'язаних із здійсненням функцій держави та самоуправління. Серед них оформлення та реєстрація документів на право власності на нерухоме майно, аналіз і підготовка документів для оформлення дозволів, ліцензій та багато інших напрямів діяльності [6].

Таким чином, підтверджується штучний характер та залежність монополізації певних ринків в Україні від діяльності саме держави.

На думку В. Г. Сагіра, на прикладі електроенергетики державне регулювання природних монополій спроможне організувати штучну конкуренцію в галузі шляхом визначення «вихідних» параметрів галузі, а синергетичні аспекти визначатимуть механізм самонастроювання системи на найбільш ефективний результат функціонування в рамках заданих «вихідних» параметрів [7].

З цим не можна погодитися. Розглядаючи регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій, необхідно зазначити, що така необхідність в Україні визначається не питаннями економічної конкуренції (конкурентоспроможністю) та ефективної діяльності суб'єкта господарювання, а соціальною значущістю товарів та їх впливом на споживачів. Згідно зі ст. 4 Закону України «Про ціни та ціноутворення» Кабінет Міністрів України забезпечує здійснення в республіці державної політики цін та визначає перелік продукції, товарів і послуг, державні фіксовані та регульовані ціни і тарифи на які затверджуються відповідними органами державного управління, крім сфери телекомунікацій, електроенергетики, централізованого теплопостачання, водопостачання та водовідведення.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про ціни та ціноутворення» встановлено поняття державних фіксованих та регульованих цін і тарифів. Ціни на продукцію, товари і послуги, виробництво яких зосереджено на підприємствах, що займають монопольне (домінуюче) становище на ринку, мають відповідно до закону статус державних фіксованих та регульованих цін і встановлюються державними органами України.

Таким чином, державне регулювання цін в Україні повинне здійснюватися відносно продукції всіх монопольних утворень, статус яких визначено відповідно до Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку, що затверджена Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 05.03.2002 № 49-р, або стосовно певних груп товарів, що мають соціальне значення та з цього приводу є рішення Кабінету Міністрів України, і статус природної монополії до цього нічого не додає.

Декларування регулювання доступу споживачів до товарів, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій, є риторичним. Загальне регулювання таких відносин здійснюється відповідно до ст. 633, 634 ЦК України. Фактично всі договори, що укладаються монопольними утвореннями, є публічними, оскільки за відсутності конкуренції тільки монополіст може здійснювати продаж певного товару або надавати певні послуги та не має права відмовитися від укла-

дення такого договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів. Таким чином, апіорі монопольне утворення бере на себе зобов'язання здійснювати продаж товарів, надавати послуги кожному, хто до нього звернеться. Є питання економічної можливості задовольнити весь попит. Вирішення цього питання можливе тільки поза межами діяльності природної монополії, зокрема, шляхом забезпечення та розвитку економічної конкуренції на певних ринках.

Відповідно до ч. 2 ст. 633 ЦК України умови публічного договору встановлюються однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надано відповідні пільги.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції» обумовлення укладання угод прийняттям суб'єктом господарювання додаткових зобов'язань, які за своєю природою або згідно з торговими та іншими чесними звичаями у підприємницькій діяльності не стосуються предмета договору, створення перешкод доступу на ринок чи усунення з ринку покупців, інших суб'єктів господарювання, які виступають споживачами, є зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку, заборонено і тягне за собою відповідальність згідно з законом.

Враховуючи законодавчо встановлену однаковість умов договору, вони відображаються у формулярах або інших стандартних формах та за своєю природою є договорами приєднання. При цьому споживачі не можуть запропонувати свої умови договору.

У зв'язку з тим, що споживачі не мають можливості обирати серед кількох виробників одного або встановлювати будь-які умови договору, принцип свободи договору, задекларований у ст. 627 ЦК України, не діє, держава зобов'язана захищати споживачів від зловживань з боку монополістів стосовно завищення ціни та забезпечення якості продукції, які важливих складових процесу конкуренції. Це прямо передбачено ст. 42 Конституції України. Разом з тим зміна переліку та сфер дії природних монополій свідчить про тимчасовість такого стану, який змінюється з розвитком науково-технічного прогресу, підприємництва, реалізацією державної політики з розвитку економічної конкуренції. Наявність стану природної монополії є сигналом для перетворень або з боку приватних інвесторів, або реалізації відповідних державних заходів.

Третій рівень державного регулювання природних монополій характеризується встановленням спеціального правового режиму щодо окремого суб'єкта права. Як правило, здійснюється закріплення певних організаційних та технологічних правил на рівні правових норм обов'язкових для даного суб'єкта.

Розглядаючи потребу у визначенні статусу природних монополій та їх державному регулюванні, зазначимо, що одним з головних критеріїв класифікації державного регулювання є інтерес, на задоволення якого спрямовується державне регулювання. Так, державне регулювання у сфері господарювання може бути спрямоване на захист груп підприємців (наприклад, заборона цінової дискримінації серед конкуруючих суб'єктів підприємницької діяльності, захист малого та середнього підприємництва), інші — на захист споживачів (наприклад, регулювання безпеки товарів та послуг).

Регулювання цін монополій (в тому числі природних) спрямовано на встановлення рівних можливостей у економічній конкуренції суб'єктів господарювання, які є споживачами продукції, та захист споживачів від неправомірного збагачення суб'єктів монополій та нанесення шкоди споживачам, контролю якості та безпеки продукції.

Діяльність природних монополій в цьому сенсі нічим не відрізняється від діяльності інших монопольних утворень, визначених згідно з чинним законодавством, та не потребує принципово окремого правового регулювання.

Єдиною новелою, яка встановлює спеціальний режим правового регулювання та діяльності монополій, які належать до природних, є встановлення у ст. 10 Закону України «Про природні монополії» вимоги про те, що суб'єкти природних монополій здійснюють закупівлю товарів, робіт і послуг відповідно до вимог та процедур, визначених Законом України «Про здійснення державних закупівель». Зазначена норма створює ринок продавців для єдиного покупця, яким є монопольне утворення, а також підкреслює безпосередню участь суб'єктів природних монополій у конкурентному процесі. Цю норму доцільно було б передбачити і в Законі України «Про захист економічної конкуренції» для всіх суб'єктів господарювання, що мають монопольне (домінуюче становище).

Як це не парадоксально, саме наявність монополій, штучно закріплених державою та визначених нею як природні, підкреслює необхідність конкуренції та переваги свободи підприємницької діяльності. За таких умов правові норми щодо природних монополій є невід'ємною частиною конкурентного права.

Висновки: Законодавче закріплення природних монополій свідчить про пряме державне регулювання певних сфер господарювання та штучне фіксування певного стану ринку. Держава адміністративними засобами намагається отримати ті самі економічні результати, яких в інших галузях та сферах економіки досягають під впливом механізмів економічної конкуренції.

В Україні природні монополії перебувають переважно у державній власності. Таким чином, держава, як власник майна, намагається відмежувати певні сфери від впливу економічної конкуренції.

Метою регулювання відносин економічної конкуренції є створення умов для запуску ринкових механізмів та подальше підтримання їх природного розвитку, недопущення зловживань. Метою регулювання діяльності природних монополій згідно з аналізом правових норм є створення ефективної системи державного регулювання природних монополій, за якої суб'єкти природних монополій зацікавлені діяти ефективно, не зловживаючи власним монопольним становищем, виключно в інтересах споживачів. Але фактично державне регулювання природних монополій обмежує ринкову владу її суб'єктів щодо споживачів та вплив на суміжні технологічно пов'язані із діяльністю природної монополії ринки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Борисенко З. М.* Конкурентна політика держави як фактор розвитку економіки України [Текст]: автореф. дис... докт. екон. наук: 08.01.01/ Борисенко Зоя Михайлівна; Об'єднаний інститут економіки Національної академії наук України. – К.: 2004. – С. 20.
2. *Андреева Л. В.* О совершенствовании законодательства о естественных монополиях в интересах потребителей (общие вопросы)// Предпринимательское право. – 2010. – № 2. – С. 18 – 19.
3. *Халфина Р. О.* Методологический аспект теории правоотношения// Советское государство и право. – 1971. – № 10. – С. 23.

4. *Киричер И.* Конкуренция и предпринимательство/ Пер. с англ. Под ред. А. Н. Романова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – С. 109 – 110.

5. *Андреева Л. В.* Там само. – С. 20.

6. *Борисенко З. М.* Там само. – С. 20.

7. *Сагір В. Г.* Державне регулювання природних монополій (на прикладі електроенергетики) [Текст]: автореф. дис.... канд. наук. з держ. управління: 25.00.02./ Сагір Владислав Георгійович, Донецький державний університет управління. – Донецьк. – 2005. – С. 4.

In article the author's view of legal regulation of natural monopolies in Ukraine is displayed. On a basis artificial origins of concept of natural monopolies and discrepancy of the maintenance of the relations which are subject to regulation to those tasks which are defined by the law are established to the analysis of standards of the legislation and the modern market relations.

В статье отображен авторский взгляд на правовое регулирование природных монополий в Украине. На основе анализа норм законодательства и современных рыночных отношений установлено искусственное происхождение понятия природных монополий и несоответствие содержания отношений, подлежащих регулированию, тем задачам, которые определены законом.

РЕГУЛЮВАННЯ І ДЕРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Сергійко О. В.,

*науковий співробітник відділу правових проблем підприємництва
НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України*

У статті досліджено теоретичні і практичні проблеми побудови дієвих механізмів державного регулювання та дерегулювання господарської діяльності. Дістало подальшого розвитку визначення ролі підприємництва в соціально-економічному розвитку суспільства. Уточнено теоретичні засади побудови та розвитку системи державного регулювання та дерегулювання господарської діяльності в сучасних умовах розвитку.

Ключові слова: підприємництво, система державного регулювання та дерегулювання, регіональні програми, державна політика.

Головним результатом переходу економіки України від пострадянської планово-розподільчої до ринкової неухильно є формування оптимального державного регулювання економічних процесів. Мається на увазі дефініція цього поняття, яка означає всю діяльність державних органів з управління економікою відповідно до ст. 12 Господарського кодексу України [1] (далі – ГК). Механізм реалізації й успіху в ринковій економіці залежить від створення для суб'єкта господарювання умов вирішувати такі проблеми: започаткувати виробництво, які товари виробляти, в якій кількості, для кого їх виробляти, кому їх реалізувати, які послуги надавати, виконувати роботи і т. д. Забезпечення цього процесу здійснюється за об'єктивними вимогами ринкової економіки, здатної до саморегулювання. Роль держави у цих відносинах полягає в її здатності створювати в економіці сприятливі умови для досягнення економічних і соціальних результатів. Слід зазначити, що ці елементи формування правового регулювання ще недостатньо сприяють організації та здійсненню підприємницької діяльності. Наприклад, за рейтингом «Легкість за початкуванням бізнесу», Світовий банк визначив, що Україна посідає 139-те місце із 178 країн. Причина в тому, що до відкриття власної справи необхідно отримати близько тридцяти різних ліцензій і дозволів. Сплата податків в Україні, як вважає регіональний директор «Транспаренсі Інтернешнл» по Європі та Центральній Азії Міклош Маршал, є одним із найскладніших завдань у світі. Не дивно, що корупція охопила усі сфери життя, а обсяг тіньової економіки становить близько однієї третини валового внутрішнього продукту держави [2]. За даними звіту Всесвітнього банку і Міжнародної фінансової корпорації Doing Business 2007: How to Reform (Бізнес у 2007 році: Як проводити реформи) про рейтинг 175 країн світу за ступенем простоти умов для ведення бізнесу Україна посіла 128 місце [3].

На сьогодні не встановлено оптимальної форми цілеспрямованого впливу держави через систему економічних,

правових і адміністративних методів з метою забезпечення або підтримки тих чи інших економічних процесів, створення сприятливих умов діяльності суб'єктів господарювання. Як зазначено в Концепції вдосконалення державного регулювання господарської діяльності, схваленої Указом Президента України від 3 вересня 2007 р. № 816/2007 [4] (далі – Концепція), останніми роками системного характеру набуває процес накопичення проблем у сфері формування і реалізації регуляторної політики, що стримує розвиток господарської діяльності, перешкоджає реалізації конституційного права кожного на підприємницьку діяльність. З відповідного роду проблем суб'єкти господарювання стикаються під час започаткування господарської діяльності, її провадження та припинення. Мета держави в ринковій сфері господарської діяльності, як свідчить тенденція розвитку держав з ринковою економікою, не коректувати ринковий механізм, а створювати умови для його вільного функціонування: конкуренція повинна забезпечуватись скрізь, де можливо, регулюючий вплив держави скрізь, де необхідно. Разом з тим безконтрольність держави в умовах становлення ринкових відносин руйнує механізм ринкової економіки, обумовлює її кризу.

Наукові публікації з вказаної тематики мають загальнотеоретичний характер і стосуються переважно державного регулювання економіки. Так, академік АПрН України В. В. Цветков у праці «Адміністративна реформа – ефективність державного управління» підкреслював, що для досягнення економічної стабілізації подальшого розвитку економіки «необхідно забезпечити безумовний пріоритет державного регулювання над стихійними ринковими саморегулюючими процесами, які часто призводять до руйнівних наслідків» [5, с. 9–14]. Таку саму позицію займають такі відомі представники господарсько-правової науки як академік НАН України В. К. Мамутов, доктори юридичних наук Г. Л. Знаменський, Н. О. Саніахметова та ін. Менш досліджуваною є проблема дерегулювання. Означене поняття не передбачене на-